

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY TARBIYASI**Ravshanova Dildora****Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talabasi****Iroda Qarshiyeva****Ilmiy rahbar: Termiz iqtisodiyot va servis universiteti****Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrasi o'qituvchisi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.14915562>**

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimi uchun aqliy tarbiya muammosi juda muhimdir. Olimlarning fikricha hozirgi ming yillik axborot inqilobi bilan nishonlanadi, bilim va bilimli insonlar haqiqiy milliy boylik sifatida qadrlanadi. Hozirgi vaqtda faol aqliy faoliyat qobiliyatini shakllantirish vazifasi birinchi o'ringa chiqadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi sohasidagi yetakchi mutaxassislardan biri N.N. Poddyakov to'g'ri ta'kidlaydiki, hozirgi bosqichda bolalarga an'anaviy aqliy ta'lim tizimida bo'lgani kabi, to'liq bilimga intilmasdan, haqiqatni bilish kalitini berish kerak. Bola shaxsining har tomonlama rivojlanishi axloqiy, aqliy, estetik va jismoniy tarbiyaning birligi bilan ta'minlanadi. Aqliy ta'lim nafaqat bilim va aqliy faoliyat usullarini o'zlashtirish, balki bola shaxsining ma'lum fazilatlarini shakllantirish vazifasini ham bajaradi. Aqliy rivojlanish – bu fikrlash jarayonlarida yoshga qarab va atrof – muhit ta'sirida sodir bo'ladigan sifat va miqdor o'zgarishlar majmuidir.

Kalit so'z: Maktabgacha ta'lim, tarbiya, aqliy rivojlanish, aqliy tarbiya, aqliy mehnat, kitob, bilim, malaka, ko'nikma.

Kirish. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalik insonning aqliy rivojlanishidagi optimal davr hisoblanadi. Bir qator psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanish darajasi keyingi yosh davrlariga nisbatan juda yuqori.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalash vositalari sezilarli darajada kengayib bormoqda. O'qituvchi bolalarning turli o'yinlarini tashkil qiladi, kuzatishlar olib boradi, sinfda sanash, rasm chizish, modellashtirish, nutqni o'rgatadi. Maishiy faoliyat jarayonida kattalar bolalarni turli xil narsalardan foydalanishga, ishlashga o'rgatadi. Ota-onalar va o'qituvchilar doimiy ravishda bolaning oldiga amaliy, o'yin va kognitiv vazifalarni qo'yadilar, ularni hal qilish bilim va ko'nikmalarni, kognitiv jarayonlar va qobiliyatlarni shakllantirishga, turli xil faoliyat turlarini, kognitiv faoliyat motivlarini rivojlantirishga, yanada takomillashtirishga olib keladi. Nutq va boshqalar.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar o'zlariga tushunarli bo'lgan ijtimoiy voqea va hodisalar, kishilarning mehnati, umumxalq bayramlari, respublikamizda yashaydigan ba'zi xalqlar hayoti bilan tanishtiriladi. Bu tadbirlar ularda jamiyatimiz ijtimoiy hayotiga qiziqish uyg'otish, Vatanga muhabbat tuyg'usi va baynalmilalchilik asoslarini shakllantirishga yordam beradi.

Aqliy ta'lim — maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning bilish qobiliyatini muntazam va rejali ravishda rivojlantirib borish, bolalar bog'chasi dasturida belgilangan eng oddiy bilimlar tizimi bilan qurollantirish, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.

Yosh avlodni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan ob'ektiv zaruratdir. Aqliy tarbiya ijtimoiy tarbiyaning eng muhim jihatlaridan biri. Aqliy tarbiya bu aqlni rivojlantirish maqsadida yosh avlodga muntazam va maqsad asosida pedagogik ta'sir ko'rsatishdir. Demak, aql keng ma'noda sezish va idrok etishdan boshlab

to tafakkur va xayolni o'z ichiga oladigan bilish jarayonlari yig'indisi bo'lib, u yosh avlodning insoniyat to'plagan bilimlar, konikma va malakalar, me'yorlar, qoidalar va boshqalarda ro'y beradi. Bu holat kattalar tomonidan amalga oshiriladi va bolalarning aqliy rivojlanishi ni ta'minlovchi xilma-xil vos talar, metodlarni, kerakli shart-sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni aqliy tarbiyalash bolalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan kattalarning ma'lum maqsad asosidagi ta'sir etishdir. U bolalarga tevarak-atrofdagi olam haqida bilimlar berishni, ularni tizimlashtirishni, bolalarda bilishga qiziqish uyg'otish, aqliy malaka va ko'nikmalarni tarkib toptirishni, bilim qobiliyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlashda aqliy tarbiyaning roll, ayniqsa, kattadir. Chunki aql his-tuyg'ular va idrok etishdan tortib, fikrlash va tasavvur etishgacha bo'lgan jarayonlar yig'indisidir.

Aqliy rivojlanish fikrning kengligida voqealarni har xil bog'lanishlarda, munosabatlarda ko'ra bilish, umumiyashtirish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishi faoliyat jarayonida, dastlab muomalada bo'lish, narsalar bilan bajariladigan faoliyat natijasida, keyin esa o'quv, mehnat, samarali faoliyatlar: rasm chizish, loy va plastilindan buyumlar yasash, applikatsiya, qurish - yasash jarayonida amalga oshirib boriladi. Bolaning aqliy rivojlanishga ta'lim va tarbiya samarali ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishni to'g'ri tashkil etish uchun ularning aqliy rivojlanish qonuniyatlari va imkoniyatlarini bilish kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolaning aqliy rivojlanishining asosiy xususiyati - bilishning majoziy shakllarining ustunligi: idrok. obrazli fikrlash, tasavvurlarning paydo bo'lishi va shakllanishi uchun maktabgacha yoshdagi alohida inikoniyatlar mavjud.

Aqliy tarbiya insoniyatning ko'p asrlik tajribasini yosh avlod tomonidau o'zlashtirish jarayoni sifatida amalga oshiriladi. nioddiiy madaniyat. ma'naviy qadriyatlar, bilim, ko'nikma, qobiliyat, bilish usullari va boshqalarda ifodalanadi.

Havotning birinchi yillarida bolalarni aqliy tarbiyalashning asosiy vazifasi - kognitiv faolivatni shakllantirish, ya'ni. bola atrofidagi dunyoni bilishni o'rganadigan faoliyat. Kichkina bola o'yinda, ishda, sayrlarda. darslarda, kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda atrofidagi dunyoni o'rganadi.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi — bu bolalarning intellektual rivojlanishini shakllantirish, mantiqiy fikrlash, e'tibor, xotira, tasavvur va boshqa aqliy jarayonlarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biri, bolalarning aqliy va shaxsiy rivojlanishini mustahkamlash va ularga dunyoqarashni shakllantirishdir.

1. Bolalarning aqliy tarbiyasining ahamiyati

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z aqliy rivojlanishining asosiy bosqichlarini boshdan kechirmoqda. Ushbu davrda bolalar birinchidan, jismoniy va ruhiy rivojlanishning ko'plab elementlarini o'zlashtiradi. Aqliy tarbiya bu rivojlanishni boshqarishda muhim rol o'ynaydi, chunki bolalarning tafakkuri va mantiqiy qobiliyatlari aynan shu davrda shakllanadi.

Aqliy tarbiya nafaqat matematik ko'nikmalarni, balki umumiy bilim olish, ko'nikmalarni rivojlantirish, xatti-harakatlarni va ehtiyojlarni tushunish kabi muhim jihatlarni ham o'z ichiga

oladi. Yoshlikdagi aqliy faoliyat bola uchun muhim, chunki ular hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

2. Maktabgacha tarbiya: Asosiy prinsiplar

Maktabgacha yoshdagi bolalarga aqliy tarbiya berishda asosiy prinsiplardan biri, ular bilan interaktiv va o'zgartiruvchi muhit yaratishdir. Bu quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- **Boshqaruvga yo'naltirilgan faoliyat:** Bolaga faqat bilim berish emas, balki ularning faoliyatini boshqarish ham kerak. Bu ko'proq o'yinlar, mashqlar va amaliy ishlar orqali amalga oshiriladi.
- **Hissiy va aqliy rivojlanishni birlashtirish:** Bolalar har doim yangi tajribalarni olish va ko'proq bilimlarni o'zlashtirishni xohlaydilar. Shu sababli, ular bilan hissiy va aqliy faoliyatlarni birlashtirish muhimdir.
- **O'yin va kreativlik:** Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin orqali eng yaxshi rivojlanadilar. O'yin jarayonida bolalar turli xil masalalarni yechish, yangicha fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradilar.

3. Aqliy tarbiyada metodlar va yondashuvlar

- **Interaktiv metodlar:** Bolalarni faol ishtirok etishga, savollar berishga, muammolarni hal qilishga jalb qilish muhimdir. Bu metodlar bolalarda mantiqiy fikrlash va kreativlikni rivojlantiradi.
- **Ijtimoiy faoliyatlar:** Bolalar birgalikda ishlash orqali o'zaro hamkorlikni, jamoaviy ishlarni o'rganadilar, bu esa aqliy va ijtimoiy rivojlanish uchun juda muhimdir.
- **Tasavvur va tafakkur o'yinlari:** Mantiqiy o'yinlar, testlar va mashqlar bolalarni qiziqtiradi va ularni yangi bilimlar bilan tanishtiradi. Bu o'yinlar bolalarda xotira va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantiradi.
- **Erkin fikrlashni rag'batlantirish:** Bolalarni har xil masalalar bo'yicha o'z fikrlarini bildirishga rag'batlantirish ularning aqliy faoliyatini rivojlantiradi. Ularga savollar berish va ularning javoblarini tinglash orqali bolalarning o'z-o'zini ifoda etish qobiliyatini oshirish mumkin.

4. O'qituvchilar va tarbiyachilarning roli

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi jarayonida o'qituvchilar va tarbiyachilar juda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat bilim beruvchilar, balki bolalar uchun ko'rsatkich, rahbar va do'stdir. Ularning roli quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Bolalar bilan individual ishlash:** Har bir bola o'z xususiyatlariga ega, shuning uchun ularning rivojlanishini individual yondashuv asosida kuzatish va qo'llab-quvvatlash muhimdir.
- **Motivatsiya yaratish:** Bolalarga o'rganishga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, ularga maqsadga erishish uchun rag'batlantirish kerak. Bu jarayon o'qituvchining ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishiga bog'liq.
- **Bolalar uchun o'qish va o'yinlarni moslashtirish:** O'qituvchilar o'quv dasturlarini va o'yinlar orqali bolalar uchun qiziqarli va foydali faoliyatlar yaratishi lozim.

5. Aqliy tarbiya uchun o'quv dasturlari va faoliyatlar

Aqliy tarbiya uchun turli o'quv dasturlari va faoliyatlar ishlab chiqilgan. Ularga quyidagilar kiradi:

- **Matematik va mantiqiy mashqlar:** Bolalarni raqamlar va shakllar bilan tanishtirish, oddiy arifmetik masalalarni yechish, mantiqiy o'yinlar o'ynash.
- **San'at va musiqiy faoliyatlar:** Rassomlik va musiqa orqali bolalarning kreativliklari va aqliy qobiliyatlari rivojlanadi. San'at faoliyati bolalarga yangi dunyoqarashni taqdim etadi va tasavvur qilish qobiliyatini oshiradi.

• **Tabiat bilan tanishish:** Tabiatdagi ob'ektlar bilan tanishish, o'simliklar va hayvonlar haqida bilim olish bolalar uchun qiziqarli va aqliy rivojlanishga yordam beruvchi faoliyatdir.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ta'sir qiladi. Bu davrda bolalar nafaqat intellektual, balki ijtimoiy, hissiy va jismoniy jihatlarida ham rivojlanadilar. To'g'ri yondashuv va o'qituvchilarning faol ishtiroki orqali bolalar o'zlarining aqliy salohiyatlarini maksimal darajada rivojlantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. Kushakova.G .Maktabgacha ёшдаги болаларни толерантлик руҳида тарбиялаш. Бола шахсини ривожлантиришнинг долзарб муаммолари. II – Халқаро илмий – амалий анжуманининг тезис ва мақолалар тўплами. Тошкент, 2008. –Б. 107- 108
2. Usmonova.M.Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda xalq ertaklarining o'rni. Umumfilologik tadqiqotlar: muammo va yechimlar. Taniqli olim, filologiya fanlari nomzodi, dotsent Bahodir Fayzullaevning 60 yillik yubileyiga bag'ishlangan ilmiy –amaliy anjuman materiallari. Jizzax -2011 yil. 218 -219 bet
3. Норқўзиева.М.А.Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигини таъминлашда буюк сиймоларнинг роли. Мактабгача таълим тизимини ривожлантиришда илмий-амалий инновацияларнинг педагогик аҳамияти халқаро илмий-амалий конференция 2020 йил 11-12 ноябрь Самарқанд, 1.
4. Belkin A.S. Yosh pedagogikasining asoslari: Prok. talabalar uchun nafaqa. yuqoriroq ped. darslik bosh / A.S. Belkin - M.: Akademiya, 2008. - 192 p
5. Рузматова, Д. (2024). Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy rivojlantirishni o'ziga xosligi. *Новый Узбекистан: наука, образование и инновации*, 1(1), 669–671. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/new-uzbekistan/article/view/32439>